

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 25, Sayı/Issue: 48, Yıl/Year: 2023 (Aralık/December)

**Bir Çeviri Sorunsalı Olarak Kur'ân'da Geçen İşaret İsimlerinin
Gösterim Türleri Bağlamında Yorumlanması**

*Interpretation of Demonstrative Pronouns in The Qur'ân as a
Translation Problem in Terms of Types of Deixis*

Yusuf Akyüz

Arş. Gör. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Bela-
gati Ana Bilim Dalı – Dr. Res. Asst., Erzurum Atatürk University, Faculty of Theo-
logy, Department Arabic Language and Rhetoric.

yusuf.akyuz@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8212-1997>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25/08/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 22/11/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2023

Atıf/Citation: Akyüz, Yusuf. "Bir Çeviri Sorunsalı Olarak Kur'ân'da Geçen İşaret İsimlerinin Gösterim Türleri Bağlamında Yorumlanması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/48 (2023), 427-458. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1350105>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

İthaf

Bu makale, İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur. Bu nedenle İsrail savaş ve soykırım suçlarından yargılanmalıdır.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel's brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel's attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes. Therefore, Israel has to be tried for war and genocide crimes.

هذه المقالة مهداة إلى أرواح العلماء والطلاب والعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومحيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إنّ ما تقوم به إسرائيل من هجمات، يتنافى مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي، وهي جرائم حرب وإبادة جماعية ينبغي أن تُحاكم عليها.

Öz

Gösterim, kişinin el, baş gibi azalarını kullanarak dilsel birimlerle söylem ve metin dışında bir durumun bileşenlerine işaret etme veya gösterme edimine denilmektedir. Gösterim, bir konuşma ediminde kişisel, uzamsal, zamansal, sosyal veya söylem olarak gönderimde bulunmaktadır. Doğayısıyla ataması iletişim eylemini çevreleyen bağlamla doğrudan ilişkili olan zamirler, işaret isimleri ve zarflar gibi dilbilimsel unsurlarla yapılmaktadır. Gösterim ifadelerinin gönderimleri sadece gerçek iletişim bağlamında tespit edilebildiği için edimbilimin ilgi alanına girmiştir. Çalışmada işaret isimlerinin Arap dilindeki yapısal ve gönderimsel özelliklerini tespit ederek Kur'ân'da geçen işaret isimlerinin gösterim türleri bağlamında gönderimlerini araştırılmaktadır. Ayetlerde geçen her işaret ismi ayrı ayrı gösterim türlerine gönderimleri açısından ele alınmaktadır. Yapılan araştırma neticesinde işaret isimlerinin Kuran'da kişisel, uzamsal, zamansal, söylem gösterimleri ve artgönderim ve öngönderim olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Klasik Arap dili ve tefsir kaynaklarında modern dilbilimsel bir yaklaşım olan gösterim türleri, artgönderim ve öngönderime bağlı gönderimlere değinildiği sonucuna varılmıştır. Yapılan çalışmada bazı Kur'ân meallerinde ilgili ayetlerdeki gösterici unsurların gönderimleri belirtilirken bazılarında gösterici unsurun müstakil anlamı verilerek yetinildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Gösterim Türleri, Gönderim, İşaret İsimleri, Bağlam.

Abstract

Deixis is the thing referred to by linguistic units outside the text or the discourse. The act of demonstrating or indicating the elements of a state through gestures or linguistic units is called deixis. Deictic is the name given to linguistic elements such as pronouns, demonstrative nouns and adverbs, which refer to the personal, spatial or temporal aspects of a speech act and which are, therefore, all directly related to the context surrounding its act of communication. Since the references of the deictic expressions can only be identified within the context of actual communication, the subject is considered as a part of the pragmatics.

This study aims to analyse the demonstrative nouns used in the Qur'anic verses within the context of deixis and types of deixis, which are research areas of pragmatics, and to identify the types of deixis used in the Qur'an. This study also aims to provide insight into how to present the references of demonstrative nouns, especially in Qur'anic translations, to be understood correctly by the readers. This is because the translations of the Qur'an are presented in written form, and the references of the deictic units are not expressed clearly in some of them. In this case, it is assumed that the reader might have difficulty understanding the meanings of the deictic such as "this, to this, these".

This study, firstly by studying deixis and its types from the modern linguistics and pragmatics resources, aims to form a conceptual framework. After the first chapter, upon which the main problem of the study will be built, is completed, the demonstrative nouns are analysed in terms of their structural and referential aspects within *balāgha* and *tafsir* sources, classical Arabic language *nahw* sources being in the first place. After the obtained data is analysed, their references are determined by associating the demonstrative nouns in Qur'anic verses with types of deixis, anaphora and cataphora. In this direction, firstly, the demonstrative nouns in the Qur'an will be identified, and the type of deixis will be explained by providing one example for each one of the demonstrative nouns in terms of their referential variety. For this purpose, this study highlights the demonstrative nouns which cannot be directly understood but only can be identified by checking the context. That is, the demonstrative nouns that take adjectives or are adjectives themselves will not be included in the scope. The references to these nouns existing in the verses will be specifically analysed within the classical *tafsir* works. This study is significant as it reveals the references of demonstrative nouns by analysing the types of deixis in order to understand the Qur'an more accurately. Though there are various studies regarding demonstrative nouns, there are no studies found analysing the references of these nouns according to their types of deixis.

With this study, it is understood that classical *tafsirs* mention the deixis, types of deixis, and the references anaphora and cataphora for demonstrative nouns. As the demonstrative nouns, which are deictic elements, are used to point to all types of living and non-living creatures,

they are considered indefinite things. It is understood that for the other interpreters, the vagueness can only be eliminated by considering pragmatic factors such as the speaker, listener and the context of communication. Twenty types of demonstrative nouns were used for a total of 1047 times in 89 different surahs. These demonstrative nouns are as following: "ذ، هذا، هذان، هاتين، ذاء، هؤلاء، ذلك، ذانك، ذلكما، ذلكم، ذلك، ذلكن، هذه، أولئك، أولئك، أولاء، كذلك، كذلك، ها هنا هنالك، ثم". The fact that demonstrative nouns are used so often in the Qur'an prove that these nouns are quite important in understanding the Qur'an. This study addresses the verses with demonstrative nouns in terms of types of deixis as part of pragmatics by referring to classical tafsir and linguistic sources. It has been determined that demonstrative nouns in the Qur'an make personal, spatial or temporal references, discourse deixis, anaphora and cataphora, however, they do not perform as social deixis. It has been concluded that identifying the references of demonstrative nouns is quite important in understanding and interpreting the Qur'an correctly. It is also understood that the methods to determine the references of demonstrative nouns by the sources used in the study have pragmatic characteristics. It is observed that the references of the demonstrative nouns are not presented in certain Qur'an translations. In this context, it has been concluded that stating the references of these nouns in written form for the translation of the Qur'an into different languages is vital for these references to be understood correctly. It has also been concluded that it is a requirement in terms of pragmatics to consider the references of the deictic elements mentioned, especially in the primary source.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Types of Deixis, Reference, Demonstrative Nouns, Context.

Giriş

Çalışmanın Amacı Yöntemi ve Önemi

Arap dilinde işaret isimleri, marife isimlerdendir. Marife isimler, konuşmacı ve muhatap arasında önvaryayım tahakkuk ettiğinde kullanılmaktadır. Önvaryayım, söylemle ya da söylemin anlamıyla ilgili olup söylemde açık bir şekilde gözükmeyen, konuşmacı ile muhatap arasında önceden paylaşılmış örtük ve kat'î bilgidir.¹ Diğer bir ifadeyle konuşmacı, muhatabının işaret isminin gönderimini bildiğini varsaydığı için işaret ismini söyleminde kullanmaktadır. Dolayısıyla iletişim esnasında işaret isimlerinin gönderimlerinin çıkarımı muhatap ve/veya iletişim anında hazır olan diğer kişiler açısından problem teşkil etmemektedir. Zira önvaryayım tahakkuk ettiği için onlar gönderimleri kolayca anlayabilirler. Ancak bu konuşma, ister sözlü olsun ister yazılı metin haline dönüşmüş olsun konuşma eyleminin üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra kullanılan göstericilerin gönderimlerinin tespiti belli yorumlama tekniklerine ihtiyaç duymaktadır. Bunlar bir söylem için şöyle sıralanabilir: Sözü, kim söyledi, kime söyledi, ne maksatla söyledi, konuşmacı ve muhatabın geçmişe yönelik hikâyeleri ve iletişim taraflarının içinde bulunduğu bağlamlar nelerdir gibi edimbilimsel faktörlerdir. Bu bağlamda Kur'an'ın ilk muhatapları olan Hz. Peygamber ve onun ashab-ı kiramı Kur'an'daki işaret simleri gibi gösterici unsurların gönderimlerini anlamakta güçlük çekmemeleri gayet doğal bir durumdur. Ancak anadili Arapça veya farklı bir dil olsun sonraki nesiller ve asırlar sonrasında gelen insanlar Kur'an'ı okuyup anlama

1 Önvaryayım ile ilgili geniş bilgi için bk. Yusuf Akyüz, "Arap Dilinde Muktezây-ı Hâl ve Önvaryayım İlişkisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/59 (2023), 98-109.

eyleminde bahsedilen faktörlere ihtiyaç duyması yadsınamaz bir vakiadır. Dolayısıyla ilahi kelimedeki işaret isimleri gibi göstericilerin gönderimlerinin tespiti ve özellikle Kur'an'ı anlayacak kadar Arapça bilmeyip Kur'an okuyan veya Kur'an'ı kendi dillerinde yapılan meallerden okuyan kişilere sunulması önemli bir konudur. Günümüzde yapılan Kur'an mealleri incelendiğinde; bazı meallerin işaret isimlerinin salt kendi anlamını vermekle yetindiği görülmektedir. Bu durumun Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak açısından okur için bir problem teşkil edeceği düşünülerek çalışma, işaret isimlerinin gönderimlerinin tespitine yoğunlaşmaktadır.

Çalışmanın amacı, modern dilbilim dallarından edimbilimin araştırma alanına giren gösterim ve gösterim türleri bağlamında Kur'an ayetlerinde geçen işaret isimlerini incelemek ve gönderim türlerini tespit etmeye çalışmaktır. Klasik Arap dili kaynaklarında gösterici unsurlar mübhemat ve muzmerat konuları kapsamında ele alınmakta olup işaret isimleri de mübhemattan kabul edilmektedir. Bu çalışma ayetlerde geçen işaret isimlerinin gönderimlerinin okuyucu tarafından doğru anlaşılması için Kur'an meallerinde nasıl sunulacağına dair bir fikir vermektedir. Kur'an mealleri yazılı metin olarak sunulmakta ve gösterici unsurların gönderimleri açıkça ifade edilmediğinde okuyucu "bu, buna, bunlar" gibi göstericilerin ne ifade ettiğini anlamakta güçlük çekeceği varsayılmaktadır.

Çalışmada öncelikle gösterim kavramı ve gösterim türleri modern dilbilim ve edimbilim kaynaklarından araştırılarak kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temel probleminin üzerine inşa edileceği birinci bölüm tamamlandıktan sonra olan işaret isimleri klasik Arap dili nahiv kaynakları başta olmak üzere belagat ve tefsir kaynaklarında yapısal ve gönderimsel yönleriyle incelenecektir. Elde edilen bu veriler analiz edildikten sonra Kur'an ayetleri örnekleminde işaret isimlerinin gösterim türleriyle, artgönderim ve öngönderimle ilişkisi kurularak gönderimleri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda öncelikle Kur'an'da geçen işaret isimleri tespit edilecek ve işaret isimlerinin her birisi için gönderimsel çeşitliliğine birer örnek verilerek gönderim türü açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda gönderimi doğrudan anlaşılmayıp dilsel veya dilsel olmayan bağlama başvuruyla tespit edilebilen işaret isimleri üzerinde durulacaktır. Daha öz bir ifadeyle sıfat alan veya kendisi sıfat olan işaret isimleri araştırma kapsamına dâhil edilmeyecektir. Ayetlerde varit olan bu isimlerin gönderimleri özellikle klasik tefsirlerden araştırılacaktır. Bu şekilde modern dilbilim alanlarından edimbilimin gösterim yaklaşımlarının klasik tefsir kaynaklarda kullanılıp kullanılmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışma, ilahi kelamın doğru anlaşılmasına yönelik dil birimlerinden işaret isimlerini Kur'an'da gösterim türleri bağlamında inceleyerek bu isimlerin gönderimlerini belirlemesi açısından önemi haizdir. Kur'an ayetlerindeki işa-

ret isimlerinin güncel bir konu olan gösterim türleri bağlamında yorumlanması ve literatürde bu bağlamda bir boşluk bulunmasından dolayı bundan sonraki çalışmalara örneklik teşkil edeceği düşünülmektedir. İşaret isimleriyle ilgili çeşitli çalışmalar bulunmakla beraber bu isimlerin gösterim türlerine gönderimleri bakımından inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmanın Literatürdeki Örnekleri

Literatürde işaret isimleri değişik açılardan ele alınmıştır. Aşağıda çalışmayla yakından ilişkili olduğu kabul edilen çalışmalar sunulmaktadır.

Yâsîn Sûresindeki Gösterici Unsurlar (Edimbilimsel İnceleme): Çalışma, yüksek lisans tezi olarak Kamila Mohamed Shghwara Matoug tarafından yapılmıştır. Gösterici unsurları Yasin sûresi bağlamında ele almış olup çalışmada gösterim türleri açısından işaret isimleri hakkında yeterli bilgi sunulmamaktadır.²

Esmâu'l-İşâre: Dirâse Tatbîkiyye fi'l-Kurâni'l-Kerîm: Berîr Muhammed Ahmed Sinâde tarafından hazırlanmış yüksek lisans tezidir. İşaret isimlerini yapısal, irab ve delalet açılarından nahiv kaynaklarından araştırmıştır. Kur'an ayetlerinde de bu bakımlardan uygulamalı olarak incelemiştir. Çalışmada işaret isimleri gösterim türleri açısından değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.³

Arap dilinde işaret isimleri ve kullanımları: Mustafa Polat tarafından hazırlanmış yüksek lisans tezi olan çalışma, işaret isimlerini önceki çalışma gibi gramer bakımından ele almış olup onların gösterim türlerine gönderimlerine değinmemiştir.⁴

Esmâu'l-İşâre Dirâse Terkîbiyye ve Delâliyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm me'a'l-İşâreti ileyhâ fi'l-Lugati'l-İngilizye: İşaret isimlerinin nahiv ve delaletleri bakımından incelendiği makalede yazar arapça ve İngilizce dillerinde işaret isimlerinin farklı yönlerini araştırmıştır. Kur'an'daki işaret isimlerinin İngilizceye çevirisinde en doğru yöntemi bulmaya çalışmıştır. Bu çalışmada da işaret isimleri gösterimsel boyutta incelenmemiştir.⁵

Modern Dilbilim Alanında Gösterim

Gösterim, genel olarak uzam-zamansal bağlamın kodlanması ve kodlayıcının bir ifadedeki öznel deneyimi olarak anlaşılmaktadır. Ben, burada, şimdi ve bu

- 2 Kamila Mohamed Shghwara Matoug, *Yâsîn Sûresindeki Gösterici Unsurlar -Edimbilimsel İnceleme-* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).
- 3 Berîr Muhammed Ahmed Sinâde, *Esmâu'l-İşâre: Dirâse Tatbîkiyye fi'l-Kurâni'l-Kerîm* (Hartûm: Câmi'atu'l-Hartûm, Külliyyetu'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2007).
- 4 Mustafa Polat, *Arap Dilinde İşaret İsimleri ve Kullanımları* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
- 5 Rağd Hâmid Mustafa, "Esmâu'l-İşâre Dirâse Terkîbiyye ve Delâliyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm me'a'l-İşâreti ileyhâ fi'l-Lugati'l-İncilizye", *Mecellet-u Âdâbi'r-Râfidîn Câmi'atu'l-Mevsil* 66 (2013), 557-586.

gibi gösterimler büyük ölçüde bağlama bağlıdır ve konuşmacı için bir çeşit bilişsel yönelimin merkezini göstermektedir. Mesela gönderici için "burada" alıcı için "orada" olabilir. Açıkça bu tür kelimeler, hem referans hem de anlam açısından bazı sorunlara yol açmaktadır.⁶ Söylemin zahirine bakılarak anlam ve gönderim problemi aşamadığından gösterim konusu edimbilimin inceleme alanına girmiştir. Zira problemin çözümü söylem dışı unsurlara yani konuşmacı, muhatap ve bağlama dayanmaktadır. Ayrıca geleneksel açıklamalar gösterici birimlerin sembolik veya dizinsel gönderimleri arasında ayırım yapmaktadırlar. Sembolik gönderimi anlambilimsel, dizinsel gönderimi ise edimbilimsel yönünü ifade etmektedir.⁷

Gösterim, Yunanca "işaret etmek" veya "belirtmek" anlamına gelen "deixis" kelimesinin Türkçeye aktarılmış şeklidir. Gösterim terimi, dilbilimde şahıs ve işaret zamirlerinin, zamanın ve diğer çeşitli dilbilgisel ve sözcüksel özelliklerin işlevine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Gösterim ile bir kişinin sözcemele eylemi ve buna katılımı tarafından oluşturulan ve sürdürülen uzam-zamansal bağlamla ilişkili olarak hakkında konuşulan veya atıfta bulunan kişilerin, nesnelere, olayların, süreçlerin ve faaliyetlerin konumu ve tanımlanması kastedilmektedir.⁸

Dil ve bağlam arasındaki ilişkinin dillerin yapılarına yansıdığı tek ve en bariz örnek, gösterim olgusudur. Temelde gösterim, dillerin sözce veya söz olayı bağlamının özelliklerini kodladığı veya gramerleştirdiği yollarla ilgilidir. Dolayısıyla sözcelerin yorumu, söz konusu bağlamın analizine bağlıdır. Bu nedenle, "bu" zamiri, tüm kullanım durumlarında herhangi bir belirli varlığı adlandırmaz veya ona atıfta bulunmaz; daha ziyade, bağlam tarafından verilen belirli bir varlık için bir değişken veya yer tutucudur.⁹

Gösterim, bir sözcük veya sözcüğü bir kişi, zaman ve yerle ilişkilendirir. Konuşmacı muhatap ve bağlamın değişiklik göstermesiyle gösterimlerin göndergeleri de değişiklik göstermektedir.¹⁰ Gösterim, bir ifadenin bağlamının ilgili bölümlerine işaret eden dilbilimsel bir anlam olarak anlaşılabilir ve genellikle dil dışı el kol hareketleri, başın döndürülmesi veya belirli bir yöne doğru bir baş sallama ile yapılan işaretler eşlik eder.¹¹ Gösterimleri doğru yorumlamak için, konuşmacı, muhatap, konuşmanın zamanı ve mekânı, ileti-

6 Keith Green, "Deixis and Anaphora: Pragmatic Approaches", *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, ed. Jacob Mey (Oxford: Elsevier, 2009), 178-179.

7 Green, "Deixis and Anaphora: Pragmatic Approaches", 180.

8 John Lyons, *Semantics 2* (London: Cambridge University Press, 1977), 635-637.

9 Stephen Levinson, *Pragmatics* (New York: Cambridge University Press, 1983), 54.

10 Kâmile İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011), 143.

11 Revere D. Perkins, *Deixis Grammar and Culture* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1992), 100-101.

şimsel çerçeve ve insanların kesin veya değişken sosyal statülerini dikkate almak gerekir.¹² Zira bu gösterici unsurlar bağlama bağımlı ve dinamiktir. Bu nedenle zaman, konum ve kişi referans alanı, yerel ve küresel kullanım bağlamlarına göre değişir.¹³

Bu, şu, burada ve orada gibi işaret zamirleri ve işaret sıfatları, öncelikle göstericidir ve bu işleve sahip olduklarında, gösterim bağlamında bulunan katılımcıların konumuna göre yorumlanmalıdır.¹⁴ İşaret isimleri de konuşmacının konumuna göre kullanıldığı bağlam dikkate alınarak gönderimleri tespit edilmelidir. Örneğin; “bu kalem” konuşmacının yakınında, “o kitap” ise uzağındaki kitabı göstermektedir. Gösterim konuşmacıyla ve bağlamla ilgili bir dilsel kullanımdır. Bununla beraber konuşmacıya göre mesafeye ilgili gösterimler temel anlamlarına mutabık kullanmak muhatabın gönderim hakkında çıkarımını kolaylaştıracaktır. Örneğin, Arap dilinde “هنا، هنا، الآن” gibi gösterimler konuşmacıya yakın olan “هناك، تلك، تلك” gibi gösterimler ise ona uzak olan varlıkları göstermek için kullanılmaktadır.¹⁵

Gösterim Türleri

Gösterimsel ifadeler, işaret ettikleri bağlamsal ögenin türüne göre geleneksel olarak üç semantik kategoriye ayrılır. Bu kategoriler kişisel, uzamsal ve zamansal gösterimlerdir ve bunlara daha sonra sosyal ve söylem gösterimleri eklenmiştir. Aşağıda bu gösterim türlerine kısaca değinilecektir.

Kişisel Gösterim

Kişi gösterimi, söz konusu ifadenin iletildiği konuşma eylemindeki katılımcıların rollerinin kodlanmasıyla ilgilidir. Birinci kişi kategorisi, konuşmacının kendisine yaptığı gönderimidir. İkinci kişi, konuşmacının bir veya daha fazla muhatabına göndermesinin kodlanmasıdır. Üçüncü kişi ise söz konusu ifadenin ne konuşucusu ne de muhatabı olmayan kişi ve kuruluşlara atıfta bulunan kodlamadır. Bu tür katılımcı rollerinin dilde kodlandığı tanınmış yollar, elbette zamirler ve bunlarla ilişkili yüklemelerin anlaşmalarıyla anlaşılmalıdır.¹⁶ Daha öz bir ifadeyle kişisel gösterimler, söylemin içsel ve söylemin dışsal katılımcıları ile ilgilidir.¹⁷

12 Helmut Schnelle, “Language Communication With Children- Toward a Theory of Language Use”, *Pragmatics of Natural Languages*, ed. Yehoshua Bar-Hillel (Dordrecht-Holland: D. Reidel Publishing Company, 1971), 173.

13 Anita Fetzer, “Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon”, *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, ed. Keith Allan - Kasia M. Jaszczolt (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 465.

14 Lyons, *Semantics 2*, 646.

15 George Yule, *Pragmatics* (Hong Kong: Oxford University Press, 1996), 9; George Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, çev. Kusay el-Attâbî (Lübnan: Arab Scientific Publishers, 2010), 28.

16 Levinson, *Pragmatics*, 62.

17 Fetzer, “Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon”, 464.

Zamansal Gösterim

Söylemin zamanla ilgili olan yönüne gönderimde kullanılan dilsel birimlerdir. Zamansal gösterimsel ifadeler, konuşma eyleminin gerçekleştiği ana göre zaman içindeki noktaları ifade eder. Zaman gösterimlerinde zamansal "sıfır noktası", söylem anıdır. Dolayısıyla "şimdi", konuşma anını içeren bir zaman aralığı anlamına; bugün, konuşma olayının gerçekleştiği günlük süre anlamına gelir. Benzer şekilde, dün veya üç yıl önce gibi ifadeler takvimsel olarak kodlama anından geriye doğru; yarın veya gelecek Perşembe gibi ifadeler ileriye doğru zamansal gösterim özelliğine sahiptir. Dilin yazılı veya kayıtlı kullanımlarında, kodlama zamanını alma zamanından ayırt etmek söylemin doğru anlaşılmasına etki etmektedir.¹⁸ Örneğin; doktor ofisinin kapısında yazılı olan "iki saate döneceğim" ifadesinin zamansal gönderiminin doğru tespiti, hastanın kodlandığı anı hesaba katmasıyla mümkündür. Zira doktor, kapıda asılı olan notun okunmasından beş dakika sonra da dönebilir. Dolayısıyla kodlanma anının hesaba katılması zamansal ifadelerin doğru yorumlanması için zaruri bir durumdur.

Uzamsal Gösterim

Uzamsal gösterimler, muhatapları çevreleyen uzaydaki nesnelere ve konumlara işaret eder.¹⁹ Ayrıca söylem-içsel ve söylem-dışsal konumla ve buna uygun gelen konumla bağlantılı kişisel, toplumsal ve kültürel tutumlarla ilgili gösterimlerdir.²⁰ Uzamsal gösterim unsurlarından olan mekân, konuşmacı açısından fiziksel olabileceği gibi zihinsel de olabilir. Zihinsel uzaklık daha çok konuşmacının veya başka birinin duygusal bağlamıyla ilişkili olabilmektedir.²¹

Sosyal Gösterim

Sevgi ve saygı ifadeleri gibi sosyal ilişkilerle ilgili olan gösterimlerdir.²² İletişim eylemindeki katılımcıların sosyal konumlarına ve sosyal ilişkilerine işaret etmek için kullanılan gösterimlerdir.²³ Konuşmacılar sosyal gösterimlerle bazen muhataba doğrudan mesaj vermek yerine çoğul kipi kullanarak muhatapın dolaylı yoldan mesajı almasını sağlayabilirler.²⁴

18 Levinson Stephen, "Deixis", *The Hand Book of Pragmatics*, ed. Laurence R. Horn - Gregory Ward (Malden: Blackwell Publishing, 2004), 97-122; Flavia Licciardello, *Deixis and Frames of Reference in Hellenistic Dedicatory Epigrams*, ed. Franco Montanari - Antonios Rengakos (Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2022), 23.

19 Licciardello, *Deixis and Frames of Reference in Hellenistic Dedicatory Epigrams*, 23.

20 Fetzer, "Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon", 464.

21 Özen Yaylagül, *Göstergebilim ve Dilbilim* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 360.

22 Fetzer, "Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon", 464.

23 Licciardello, *Deixis and Frames of Reference in Hellenistic Dedicatory Epigrams*, 22.

24 Holger Diessel, "Deixis and Demonstratives", *Semantics – Interfaces*, ed. Claudia Maienborn vd. (Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019), 404.

Söylem Gösterimi

Söylem veya metin gösterimi, söylemin o sözü içeren bir kısmına veya sözün kendisine atıfta bulunmak için bazı cümleler içindeki ifadelerin kullanılmasıyla ilgilidir. Bu gösterimler cümlenin anlamına veya cümle tarafından yapılan açıklamaya gönderimde bulunmaktadır.²⁵

Artgönderim ve Öngönderim

Söylem gösterimiyle benzerliğinden dolayı art gönderim ve öngönderim kavramlarına da değinmek yerinde olacaktır. Art gönderim, bir söylemde önceden zikredilen bir kelimeye atıfta bulunmak için daha sonraki cümlede kullanılan dilsel birimle gönderimde bulunmadır. Örneğin; “Hasan sınava çok hazırlandı. O sınavda iyi bir puan aldı.” İkinci cümledeki “o” zamiri önceki cümlede bahsi geçen “Hasan’a” atıfta bulunarak art gönderimde bulunmuştur. Ön gönderim, Bir söylemde sonra zikredilecek bir kelimeye veya bir ifadeye gönderimde bulunmak için daha önce bir dilsel birimle gönderimde bulunmadır. Örneğin; “Babası Marmara üniversitesinde işe başladığı için Ahmet İstanbul’da yaşamaya başladı.” Cümlenin birinci kısmındaki “babası” kelimesinde gizli olan “o” zamiri sonraki kısımdaki “Ahmet’e” ön gönderimde bulunmaktadır.²⁶

Arap Dilinde İşaret İsimleri

İşaret etmek kelimesi شَوْر şvr kökünden rubâ’î إِشَارَةٌ eşâra yuşîru işâra-ten babının mastarı olup Arap nahiv ilminde terimleşmiş bir isimdir. أَشَارَ الرَّجُلُ بِيَدِهِ “Adam eliyle işaret etti.” Bir şeye işaret etmek veya onu göstermek parmak, el, göz, kaş, baş gibi farklı organlarla da yapılabilmektedir.²⁷ İşaret ismi, belli bir varlığı, gösterilen varlık konuşmacının yanında görülür konumdaysa, el veya farklı bir duyu organıyla, eğer soyut bir varlık ise veya görülür konumda değilse manevi olarak göstermeye denir.²⁸ Ayrıca bağlam açısından işaret isimleri önce zikredilene gönderimde bulunmaktadır.²⁹ Konuşmacı, yanında birden fazla şey varken onlardan birini göstermek için işaret isimlerini

25 Levinson, *Pragmatics*, 85-86.

26 Licciardello, *Deixis and Frames of Reference in Hellenistic Dedicatory Epigrams*, 24; İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü*, 33-204; Muhlise Coşkun Ögeyik, “Metindilbilim Ölçütleriyle Yabancı Dil Sınavlarının Değerlendirilmesi”, *Millî Eğitim* 40/186 (2010), 152.

27 Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn - Muhammed ‘Alî en-Neccâr (Kahire: el-Mu’essesetu'l-Misriyyeti'l-'Amme li't-Te'lif ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr – ed-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1964), 11/404; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. ‘Abdullâh ‘Aliyyu'l-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Me’ârif, 1984), 4/2357.

28 Mustafa Galâyîni, *Câmi' u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, nşr. Abdulmün'im Hafâce (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1994), 1/127.

29 Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, thk. Muhammed b. Salih b. Abdillâh el-Fevzân vd. (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye - 'İmâdetu'l-Bahsj'l-'İlmî, 2009), 10/58.

kullandığında muhatap işaret edilen varlığı çıkaramayacaksa işaret ismiyle beraber sıfat kullanılmalıdır.³⁰

Arap dilinde işaret isimleri değişik yönlerden incelenmiştir. Mesafe açısından yakın, orta ve uzak olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Örneğin; “هذا و هذه” yakın için “ذاك” orta mesafe için “ذلك تلك” uzak için kullanılmaktadır. Bununla beraber konuşmacı bu mesafe olgusunu fiziksel olmanın dışında, küçük görmek, hürmet etmek veya manevi konum gibi farklı etmenlere dayanarak işaret isimleri arasında tercihte bulunabilir.³¹ Yani muktezayı hale mutabık olarak konuşmacı fiziksel yakın olan bir varlığı psikolojik olarak uzak gördüğü için sözlükte uzaklık için konulan bir işaret ismini o varlığı göstermek için kullanabilir. “ا،” müfred müzekker; “ذین، ذین،” ikil müzekker; “ه، هه،” müfred müennes; “تان، تین،” ikil müennes; “أولاء،” müzekker ve müennes akıl sahipleri ve diğer varlıkların çoğulları için kullanılmaktadır.³² “ذاك، ذاك،” örneklerde olduğu gibi işaret isimlerinin sonuna hitap için kullanılan kef harfi eklenebilmektedir. “ذلکما، ذلکم،” işaret isimlerinde görüldüğü gibi bu isimler, muhatap müzekker ve müennes, muhatap tesniye ve cemi zamirlerini de alabilirler.³³

İşaret isimlerinin gösterdiği şeyi yüceltmek ve onun hakkında mübalağa yapmak istediğinde konuşmacı bu isimlerin başına tenbih için kullanılan “ها” harfini getirilebilmektedir. Şöyle ki; “هذا،” müfred müzekker için; “هذي، هاتي،” müfred müennes için; “هذان، هاتین” müzekker ikil için; “هاتان، هاتین” müennes ikil için; “هؤلاء، هؤلاء،” her türlü çoğul için kullanılmaktadır.³⁴ “هذا” bazen her yerde konuşmacının yanında olan bir şeyi tanıtmak istediğinde kullanılmaktadır. Örneğin; “هذا عبد الله فاعرفه.”³⁵ “Bu Abdullah'tır onu tanı.”

İşaret isimleri içinde mekâna gönderimde bulunanlar da vardır. Bunlar “هنا،” yakındaki bir yeri; “هناك،” orta uzaklıktaki bir yeri, “هناك،” uzaktaki

30 Muvaffaku'd-Dîn Ebi'l-Beka Ya'îş b. Ali İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, thk. Emîl Bedî' Yâkub (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 2/351-354.

31 Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, thk. el-Hind Mahmud Hasan (Pakistan: Mektebetu'l-Buşra, 2010), 1/155-156.

32 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/351-354.

33 İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, 2/127; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/362-363; Muhammed b. 'Abdulmun'im el-Cevherî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fi Marifeti Kelâmi'l-'Arab*, thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî (el-Medînetu'l-Munevver: 'Îmâdu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'âti'l-İslâmîyi, 2004), 1/296.

34 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/366-367.

35 'Amr b. Osman b. Kamber Ebû Bişr Sibeveyh, *el-Kitâb Kitâb-u Sibeveyh*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1996), 2/77-80.

bir yeri göstermek için kullanılır.³⁶ “هنا”, bazen zamana, yakın mekana ve konuşmacının sahip olduğu veya bulunduğu mekana işaret etmektedir.³⁷ “هنا” işaret ismi başına tenbih harfi olan “ها” dahil edilebilmektedir.

Muhatabın müzekkerlik ve müenneslik, tekillik, ikillik ve çoğulluk gibi durumlarına göre işaret isimleri kâfu'l-hitab almaktadır. Örneğin, eğer bir kadınla erkek hakkında konuşulduğunda örneğin ﴿قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ “(Allah) buyurdu ki: “Böyledir!” Ve Rabbin yine buyurdu ki: “O bana pek kolaydır.” hakkında konuşulan müzekker kabul edildiği için işaret ismi müzekker formunda gelmiştir. Muhatap Hz. Meryem olduğu için işaret isminin sonuna “ك” dâhil olmuştur. İki adamla bir müzekker bir varlık hakkında konuşulursa ﴿ذَلِكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي﴾ “Bu, bana Rabbinin öğrettiklerindedir.”³⁸ Konuşma konusuna müzekker itibar edildiği için işaret ismi müzekker şeklinde kullanılmıştır. Muhatap iki kişi olduğu için “كَمَا” zamiri işaret isminin sonuna dâhil olmuştur. Bir erkeğe iki erkek hakkında soru sorulsa “كيف ذاك الرجلان يا أحمد” Ahmet o iki adam nasıldır.” İki adam hakkında soru sorulduğundan işaret ismi tesniye gelmiştir. Muhatap müfred/tekil olduğu için işaret isminin sonuna kâfu'l-hitâb dâhil edilmiştir. Muhatap bir topluluksa; ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ﴾ “İşte, Rabbiniz olan Allah budur.”³⁹ hakkında konuşulan varlık Allah olduğu için işaret ismi müfred müzekker olarak gelmiştir. Muhatap çoğul olduğu için “كُم” işaret isminin sonuna dâhil edilmiştir. Kadınlarla bir erkek hakkında konuşulursa ﴿قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنِّي فِيهِ﴾ “Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur.”⁴⁰ hakkında konuşulan Hz. Yusuf olduğu için işaret ismi müzekker olarak gelmiştir. Muhatap Hz. Yusuf’a yaptığından dolayı Züleyha’yı kınayan kadınlar olduğu için işaret isminin sonuna “كُنَّ” dâhil olmuştur.⁴¹

İşaret isimlerini Arap diltçileri her türlü varlık için kullanımı uygun olduğu için mübhemâttan kabul etmişlerdir. Dolayısıyla gönderimleri kullanım aşamasında belirginleşmektedir. İletişim esnasında gönderimlerin belirgin olması, yani muhatap açısından kapalı olmaması, iletişimin sağlıklı ve amacına uygun gerçekleşmesini sağlayan önemli bir husustur. Bu husus modern dilbilimde önvarsayım olarak isimlendirilmektedir. Muhatap açısından konuşmanın etrafında döndüğü konu veya varlık belirgin olmalıdır. Aksi takdirde

36 el-Mübarek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî Ebi’s-Se’âdât Mecduddîn İbnu’l-Esîr, *el-Bedî’ fi ‘İlmi’l-‘Arabîyye*, thk. Sâlih Hüseyin el-Âyid (Riyad: Ma’hedu’l-Buhûsi’l-‘İlmiyye ve İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî bi Câmî’ati Ümmi’l-Kura, 2000), 2/40; *Galâyîni, Câmî’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 1/127-128; Yusuf Akçakoca, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Öğeleri, Kurgusu ve Anlam* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 155.

37 Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgib el-İsfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 546.

38 Yûsuf 12/37.

39 el-En’âm 6/102.

40 Yûsuf 12/32.

41 İbn Serrâc, *el-Usûl fi’n-Naho*, 2/128; İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufassal*, 364; Cevherî, *Şerhu Şuzûri’z-Zehab fî Marîfeti Kelâmi’l-‘Arab*, 1/299.

iletişim amacına ulaşmaz. Söylemlerin etrafında dönüğü varlıkların belirginlik dereceleri vardır. Bu hususta çeşitli görüşler Arap dili kaynaklarında bulunmaktadır. Konuşma esnasında belirginliğin oluşmasına katkı sağlayan faktörler arttıkça belirginlik de o nispette artmaktadır. Konuşmacının kalbi ve gözünün eşlik ettiği gönderimler sayesinde bir varlık dinleyici açısından daha belirgin hale gelmektedir. Bu ise işaret isimlerinde ancak görülmektedir. Zira işaret isimlerinin kullanıcı, hem kalbiyle hem de gözüyle muhataba yön vermektedir. Ayrıca işaret isimleri bilinen ve kesin bir varlığın yerinde kullanılmaktadır. Bu ise işaret isimlerinin göndermeleri hakkındaki iltibasın önüne geçmektedir. Zira işaret isimleriyle gösterilen varlık muhatabın yanında hazır ve görebileceği bir konumda ise işaret isimleri, özel isimden daha belirgin olmaktadır.⁴² İşaret isimleriyle ilgili genel malumat verildikten sonra bu isimlerin Kur'an'daki gönderimleri ve gösterim türleri bakımından incelenmesine geçilebilir.

Kur'an'da İşaret İsimlerinin Gösterim Türleri Bağlamında Yorumlanması

Kur'an'da 20 çeşit işaret ismi 89 sürede toplam 1047 defa kullanılmıştır. İşaret isimlerinin surelere göre dağılımları makalenin sonunda tablo 1, tablo 2 ve tablo 3'te detaylı olarak verilmiştir. İlahi kelamda işaret isimlerinin bu denli fazla kullanılması Kur'an'ın anlaşılmasında işaret isimlerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu bölümde işaret isimlerinin geçtiği ayetler klasik tefsir ve dil kaynaklarına müracaat edilerek edimbilim konularından olan gösterim türleri bağlamında ele alınacaktır. Kur'an'da kişisel, uzamsal, zamansal, sosyal, söylem gösterimlere gönderimde bulunan işaret isimleri art-gönderim ve öngönderimsel atıf da yapmaktadır. Kur'an'da “ هذا، هذان، هاتين، ذلك، ذاك، ذلكما، ذلكم، تلك، ولكن، هذه، أولئك، أولئك، أولئك، كذلك، كذلك، هاهنا هنالك، ثم هؤلاء، ذلك، ذاك، ذلكما، ذلكم، تلك، ولكن، هذه، أولئك، أولئك، أولئك، كذلك، كذلك، هاهنا هنالك، ثم هؤلاء ” işaret isimleri geçmektedir. Aşağıda gösterim olarak kullanılanların her birisi ayrı ayrı ele alınacaktır.

ذَا

İşaret isimlerinden olan ذَا genel olarak müfred müzekker için kullanılmakta olup Kur'an'da beş yerde geçmektedir. Kullanıldığı tüm yerlerde مَنْ soru edatından sonra gelip kişi gösteriminde bulunmaktadır. Örneğin; ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقرضُ﴾ “Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır.”⁴³ Ayetinde akıl sahipleri

42 Ebû Bekr Muhammed b. Sehl el-Bağdâdî İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî (Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1996), 1/26; Muhammed b. 'Arefe ed-Düsûkî, *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasaris-Sa'd*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 532; Ebu'l-Bekâ Muhibuddîn 'Abdullah b. Hüseyin b. 'Abdullah el-'Ukberî, *el-Lübâb fi 'İleli'l-Binâi ve'l-'Îrâb*, thk. Gazi Muhtar Tuleymât (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/494-495

43 el-Hadîd 57/11.

için kullanılan “مَنْ: kim” soru edatı ve insani bir eylem olan borç vermek anlamındaki “يُفْرَضُ: borç verir” kelimesinden dolayı diğer bir ifadeyle cümle içi bağlamdan dolayı ذا kişi gösteriminde bulunmaktadır.

هذا

Bu kelime “ذَا” işaret isminin öncesinde tenbih için kullanılan “هـ” harfi getirilerek oluşturulmaktadır. Eril/ müzekker için kullanılan bu işaret ismi Kur’an’da 214 defa geçmekte olup kişisel, uzamsal, zamansal gösterim olarak ve artgönderim şeklinde gönderimlerde bulunmaktadır.

Kişisel gösterim olarak; ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ “Ve o zalimler aralarında gizlice şöyle fısıldaştılar: Bu da, sizin gibi bir beşer değil midir!”⁴⁴ Ayette ki “بشر: insan” kelimesi ve bağlamdan anlaşıldığı üzere “هذا: bu” işaret ismiyle müşrikler, kendilerine peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed’i kastederek aralarında bu gizli konuşmayı yapmışlardır.⁴⁵ “هذا: bu” işaret ismi kişi gösterimi olarak kullanılmıştır.

Uzamsal gösterim olarak; ﴿... قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ بِرَأْنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ﴾ (Bize kavuşmayı ummayanlar: “Bundan başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir!” dedi. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem, benim için olmayacak şeydir! (Çünkü ben,) ancak bana vahyolunana tâbi olurum!” ayetinde müşriklere ölüm ve haşirle ilgili ayetler okunduğunda ahirete inanmayı orada Allah’la yüzleşmeyi arzu etmeyen o müşrikler “Bundan başka bir Kur’an bize getir.”⁴⁶ demişlerdir. Ayette geçen “هَذَا: bu” işaret ismiyle Hz. Peygambere indirilen Kur’an’ı kastetmişlerdir. Zira Hz. peygamber “ben bana vahyolunana uyarım” diyerek işaret ismiyle Kur’an’ın kastedildiğini ayrıca göstermektedir. Burada iki ihtimal söz konusudur: Ya müşrikler Hz. Peygamberden Kur’an’ın ahkâmını değiştirmesini istemişlerdir. Ya da indirilen Kur’an’ın ilahi kelimeler değil de Hz. Peygamberin kendisinden olduğunu iddia etmişlerdir.⁴⁷ Her iki ihtimalde de Ayette “هَذَا: bu” işaret ismi, uzamsal gösterim türünde olup Hz. Peygambere indirilen Kur’an’a gönderimde bulunmaktadır.

Uzamsal gösterim olarak konuşma ortamına gönderim yapmıştır. Şöyle ki; ﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾ “Ayağımı yere vur, işte bu yıkılacak ve içilecek serin bir sudur!”⁴⁸ Hz. Eyyub’a hitab eden ayetteki “هَذَا: bu” işaret ismi, ayetin

44 el-Enbiyâ’ 21/3.

45 Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi’u'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecc, 2001), 16/223; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc ez-Zeccâc, *Me’âni'l-Kur’ân ve l-râbuhu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelebî (Beyrut: ‘Alemlü'l-Kütüb, 1988), 3/384.

46 Yûnus 10/15.

47 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâturîdî, *Te’vîlât-u Ehli’s-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 6/20-21.

48 Sâd 38/42.

devamında geçen “مُغْتَسَلٌ: yıkanılan yer” kelimesi ismi mekân olarak mekâna atıfta bulunmaktadır.⁴⁹ Mezkur İşaret ismi uzamsal gösterim olarak suyun kendisine veya su kaynağına, suyun kaynadığı yere, gönderimde bulunmaktadır.

Zamansal gösterim olarak; ﴿...قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنَسِيًّا﴾ Hz. Meryem hakkında nazil olan ayette Hz. Meryem, doğum sancısıyla kuru bir hurma ağacının altına gittiğinde, utancından “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım! dedi.”⁵⁰ Ayette geçen “هَذَا: bu” işaret ismi bugünden, bu andan veya bu olaydan önce ölmüş olsaydım şeklinde⁵¹ zamana işaret etmiş olup zamansal gösterim olarak kullanılmıştır.

Söylem gösterimi olarak; ﴿إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ Hz. İsa havarilerine “Hiç şüphesiz Allah, benim de Rabbinizdir, sizin de Rabbinizdir; öyle ise O’na ibâdet edin! İşte bu, dosdoğru bir yoldur.”⁵² demiştir. Ayette geçen “هَذَا: bu” işaret ismi ayetin ilk kısmındaki cümlenin anlamına ve hükmüne gönderim yapmaktadır. Hepimizin rabbinin Allah’ın olması ve ona ibadet edilmesi lüzumu iman itaat anlamlarını barındırarak dosdoğru yolu ifade etmektedir.⁵³ Dolayısıyla söylem gösterimi olarak bu anlama gönderme yapmaktadır.

Artgönderim olarak; ﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عَجَلًا حَسَدًا لَهُ خُورًا فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ قَتْسَىٰ﴾ Hz. Musa rabbiyle görüşmeye gittikten sonra Sâmiri böğürme sesi çıkarabilen bir buzağı heykelini ortaya çıkardı. Bunun üzerine Sâmirî ve buzağıya tapanlar “İşte sizin de ilâhınız, Mûsâ’nın da ilâhı budur; fakat o bunu unuttu.” dediler.⁵⁴ Ayette geçen “هَذَا: bu” işaret ismi, önceki kısımda zikredilen buzağı heykeline artgönderim yaparak atıfta bulunmaktadır.

هذه

Bu işaret ismi genel anlamda müfred müennes varlıklar için kullanılmaktadır. Kur’anda 46 defa geçmekte olup uzamsal gösterim, söylem gösterimi, artgönderim ve öngönderim olarak işlev görmektedir.

Uzamsal gösterim olarak; ﴿وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ “Her kim burada körlük ederse ahirette de kör olur ve yolunu kaybeder.”⁵⁵ Ayette “هَذِهِ أَعْمَىٰ” ahirette de kör olur” kısmı, cümle içi bağlam ve genel anlam

49 ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Muslim Muhammed (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1989), 2/167; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 20/108.

50 Meryem 19/23.

51 Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basît*, 14/221.

52 Âl-i ‘İmrân 3/51.

53 Ebû Muhammed Abdulhak İbn ‘Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, thk. er-Rahhâle el-Fâruk vd. (Beyrut: Dâru’l-Hayr, 2007), 2/232.

54 Tâhâ 20/88.

55 el-İsrâ’ 17/72.

ilişkisi göz önüne alındığında “هَذِهِ: bu” işaret ismi bu dünyaya işaret etmekte olup⁵⁶ uzamsal gösterimle dünyaya gönderimde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Uzamsal gösterim olarak; ﴿وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَعَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ...﴾ “Allah size elde edeceğiniz pek çok ganimetler va’d etmiştir. Bunu ise size hemen şimdi vermiştir.”⁵⁷ Ayetteki “هَذِهِ: bu” işaret isminin gönderiminin tespiti, ayetin bağlamına müracaat etmeyi gerekli kılmaktadır. Zira farklı bir karine gözükmektedir. Ayet Ridvan biatinden sonra bu biate katılanlara hitaben nazil olmuş ve “هَذِهِ: bu” işaret ismiyle Hayber’in fethini müjdeleyerek Hayber ganimetlerine işaret etmekte olup⁵⁸ uzamsal gösterimde bulunmaktadır.

Söylem gösterimi olarak ﴿.....لَئِنْ أَجَبْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ “Eğer bizi bundan kurtarırsan muhakkak sana şükredenlerden olacağız.”⁵⁹ Ayette insanların denizde fırtınaya yakalanıp dalgaların arasında kaldıkları zamanda yaptıkları duadan bahsedilmektedir. Dualarında “من هَذِهِ: bundan” işaret isminin söylem gösterimi olarak o zorlu duruma veya korkulara gönderimde bulunduğu gibi fırtınaya da atıfta bulunduğu kabul edilmektedir.⁶⁰ Duruma gönderimle söylem gösterimi, fırtınaya gönderimle artgönderimde bulunmaktadır.

Artgönderim olarak; ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ “Adam, kendine zulmederek bağına girip Bunun asla yok olacağını sanmam dedi.”⁶¹ Ayette “هَذِهِ: bu” işaret ismi öncesinde geçen “جَنَّتَهُ: bağına” kelimesine⁶² artgönderimle atıfta bulunmaktadır.

Öngönderim olarak ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعِيَ ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ “Ey resulüm de ki: işte benim yolum budur: ben Allah’a davet ediyorum. Ben ve bana tabi olanlar da kesin bir şekilde buna inanmışsınız. Ve Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir. Ve ben müşriklerden değilim”⁶³ ayette “هَذِهِ: bu” işaret ismi, kendisinden sonra gelen cümlelerin anlamına öngönderim yapmaktadır. Şöyle ki; davet ettiğim çağrı, Allah’ın birliğine ve ona kullukta hiçbir şeyi ortak koşmadan ihlaslı olmaya, ona itaate ve ona karşı gelmekten sakınmaya davet ederken bulunduğum yol, benim yolum budur.⁶⁴ Ayrıca “هَذِهِ:

56 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Sellâm b. et-Teymî, *Tefsîr-u Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004) 1/151; Abdürrezzâk, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 1/383.

57 el-Feth 48/20.

58 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 21/280.

59 Yûnus 10/22.

60 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 12/147; Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî el-Müsemnâ Bahru’l-’Ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz vd. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 2/94.

61 el-Kehf 18/35.

62 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 15/262.

63 Yûsuf 12/108.

64 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 13/378.

سَبِيلِي یشته benim yolum budur." kısmı "apaçık delille Allah'ın dinine çağırduğum yolum budur." Şeklinde ayetin devamıyla tefsir edilmektedir.⁶⁵

هَذَان

Yakında bulunan ikil müzekkerler için kullanılan işaret ismi Kur'an'da iki yerde geçmekte olup ikisinde de artgönderim görevinde olduğu anlaşılmıştır. Bir örnekle şöyle açıklanabilir. ﴿قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَ بِطَرِيقِ الْمُنْتَلَى﴾ "Doğrusu bu ikisi, muhakkak iki sihirbazdır; sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan yolunuzu ortadan kaldırmak istiyorlar."⁶⁶ Ayetteki "هَذَا: bu ikisi" işaret ismi, aynı sürenin 42. ayetinde geçen ﴿إِذْ هَبَّتْ أَنْتَ وَالْحُوكُ بِأَيْتِي﴾ "Sen (Musa) ve kardeşin (Harun) ayetlerimi götürün."⁶⁷ Emre muhatap olan Hz. Musa ve Hz. Harun'a artgönderim ile atıf yapmaktadır.⁶⁸ Yakın için kullanılan işaret ismi tercih edilmiş olması Hz. Musa ve Hz. Harun'un sözü söyleyenlerin yanlarında olduğunu göstermektedir. Ancak olaya şahit olmayanlar için gönderimin tespiti metinsel bağlama ihtiyaç duymaktadır.

هَؤُلَاءِ

Çoğul müzekker ve müennesler için ortak kullanılan işaret ismi Kur'an'da 42 defa geçmekte olup kişisel gösterim ve artgönderim olarak kullanılmıştır.

Kişi gösterimi olarak; ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ "Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak!"⁶⁹ ayette "هَؤُلَاءِ: bunlar/onlar" işaret ismi kişisel gösterimle Hz. Muhammed'in ümmetine gönderimde bulunmaktadır.⁷⁰ Kıyamet gününde Hz. Peygamberin de kendi ümmetine bir şahit olarak getirileceğinden bahsedilmektedir.⁷¹

Artgönderim olarak; ﴿مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ﴾ "Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara, ne bunlara!"⁷² Münafıkların içinde buldukları durumun anlatıldığı ayeti kerimede "هَؤُلَاءِ: bunlar/onlar" işaret ismi 141. ayette zikredilen müminler ve kâfirlere artgönderimle kişilere gönderimde bulunmaktadır. Şöyleki; 141. ayette münafıkların müminlere bir zafer nasip edildiğinde müminlere, kâfirlerin zaferden bir payı olduğunda ise kâfirlere yavaşlıklarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla islam ve küfür arasında bocalayıp

65 Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî -Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl-*, thk. Yusuf Ali Bedyûvî (Beirut: Dâru'l-Kelim et-Tayyib, 1998), 2/138.

66 Tâhâ 20/63.

67 Tâhâ 20/42.

68 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 16/97.

69 en-Nisâ' 4/41.

70 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 7/38.

71 Mâturîdî, *Te'vîlât-u Ehli's-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî*, 3/236-237.

72 en-Nisâ' 4/143.

durdukları ifade edilmektedir. Böylece ne tam müminlerden olurlar ne de kâfirlerden olurlar.⁷³

Artgönderim olarak; ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ “Ve Adem’e isimlerin hepsini öğretti sonra da onları meleklerle arzederek eğer iddianızda doğruysanız haydi bunların isimlerini bana bildirin dedi”⁷⁴ ayette artgönderimle iletişim ortamındaki nesnelere bulunmaktadır. Şöyle ki; Ayette “هَؤُلَاءِ: bunlar/onlar” işaret ismi “الْأَسْمَاءُ: isimlerini” kelimesinin atıfta bulunduğu Allah’ın yarattıklarına veya Allah’ın ona öğrettiği tüm isimlere gönderimde bulunmaktadır.⁷⁵

ذٰلِكَ

Uzak tekil/müfred müzekkerler için kullanılan işaret ismi Kur’an’da 298 defa geçmekte olup söylem gösterimi ve artgönderim olarak kullanılmıştır.

Söylem gösterimi olarak ﴿وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ﴾ “Ve bu, Allah için asla zor bir şey değildir.”⁷⁶ Ayetteki “ذٰلِكَ: bu” işaret ismi bir önceki ayetin anlamı olan “sizi helak edip sizin yerinize yeni bir topluluk getirmesi,”⁷⁷ Allah’a asla zor gelmez anlamındadır.⁷⁸ Ayetin anlamına gönderme yaptığı için söylem gösterimine örnek olmaktadır.

Artgönderim olarak; ﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِّنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ﴾ “Onları gurup gurup yeryüzüne dağıttık. Onlardan iyi kimseler vardır, yine onlardan bundan aşağıda olanları da vardır.”⁷⁹ Yahudiler hakkında nazil olan ayette Allah cc. Onları bir arada tutacak ortak bir yönleri kalmayacak şekilde yeryüzünde topluluklar halinde dağıttığını haber verdikten sonra onlardan bir kısmının Salihler olduğunu bir kısmının da bunlardan aşağı olduğunu bildirmektedir. Ayette geçen “ذٰلِكَ: bu” işaret ismi art gönderim ile sâlih kişilere işaret etmektedir. Zira “الصَّالِحُونَ: Salihler” kelimesiyle Hz. peygambere yetişip ona iman edenler ve “دُونَ ذٰلِكَ: bunlardan aşağı” ifadesiyle de küfürde devam edenler kastedilmektedir.⁸⁰

73 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 7/615-616; Ebû İshâk Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’an*, thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 2002), 3/405.

74 el-Bakara 2/31.

75 Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1978), 45-46; Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. ‘Abdilmaksûd ‘Abdurrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 1/100.

76 Fâtır 35/17.

77 Fâtır 35/16.

78 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 19/353.

79 el-A’râf 7/168.

80 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 10/533; Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes’ûd el-Begavî, *Tefsîru’l-Begavî Me’âlimu’t-Tenzîl*, thk. Muhammed ‘Abdullâh en-Nemir vd. (Riyad: Dâru Taybe, 1989), 3/295.

Artgönderim olarak; (وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكِ غَدًا) “Hiçbir şey hakkında “yarın şunu yapacağım” sakın deme!”⁸¹ Ayette “ذَلِكَ bu” işaret ismi öncesinde geçen “شَيْءٍ şey” kelimesine atıfta bulunarak⁸² artgönderim yapmaktadır.

Artgönderim olarak; (وَوَفِّخْ فِي الصُّورِ ذَلِكِ يَوْمَ الْوَعِيدِ) “Sûra da üfürülmüştür. İşte bu, vadedilen tehdid günüdür!”⁸³ “ذَلِكَ bu” işaret ismi sûra üfürüldüğü güne/zamana gönderimde bulunmaktadır.⁸⁴

ذَلِكُمْ

Bu işaret ismi, muhatapların çoğul müzekkerler olup işaret isminin gönderimi müzekker kabul edilen durumlarda kullanılmaktadır. Kur'an'da 46 defa geçmekte olup söylem gösterimi ve artgönderim olarak kullanılmaktadır.

Söylem gösterimi olarak; (... وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ) Ayette bir zamanlar Allah'ın İsrail oğullarını firavun ve ehlinin zulümlerinden kurtarmasından, Fir'avun ve ehlinin İsrail oğullarını evlat acısı gibi en ağır işkencelere maruz bıraktıklarından, onların yeni doğan oğullarını katletmelerinden ve kadınlarını ise kötü amaçları için sağ bıraktıklarından bahsettikten sonra şöyle buyurmaktadır “İşte bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.”⁸⁵ Ayetteki “ذَلِكُمْ bu” işaret ismiyle Firavun'un yaptığı yukarıda bahsedilen çeşitli zulümlere,⁸⁶ bazı kaynaklarda ise Allah'ın İsrail oğullarını kurtarmasına⁸⁷ gönderimde bulunmaktadır. Her iki yorum da mümkün görülmektedir.⁸⁸ İşaret ismiyle önceki ifadelerin anlamlarına gönderimde bulunduğu için söylem gösterimi sınıfına girmektedir.

Artgönderim olarak; (ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ) “İşte şimdi siz tadın onu! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.”⁸⁹ Bedir gazvesindeki müşrikler hakkında nazil olan ayette “ذَلِكُمْ bu” işaret ismi bir önceki ayette geçen “الْعِقَابِ: azap, ceza” kelimesine artgönderimle atıfta bulunmaktadır.⁹⁰ Söylem gösterimi olarak da yorumlanmaktadır. Şöyle ki; sûrenin 12. ayetinde geçen “فَاصْرَبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ: haydi vurun onların boyunlarının üstüne”⁹¹ cümlesinin

81 el-Kehf 18/23.

82 Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer el-Havarizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve Uÿûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avvad (Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1998), 3/577.

83 Kâf 50/20.

84 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 21/428.

85 el-Bakara 2/49.

86 Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an* (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1983), 2/69; Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecâzu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Fuad Sezgin (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1954), 1/40.

87 İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'an*, 48; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 1/652; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve I'râbuhu*, 1/132.

88 İsfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'an*, 61.

89 el-Enfâl 8/14.

90 Mâturîdî, *Te'vîlât-u Ehli's-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî*, 6/184.

91 el-Enfâl 8/12.

anlamı olan müşriklerin bedir günündeki öldürülme eylemine gönderimde bulunmaktadır.⁹²

ذِكْمَا

Bu işaret ismi, muhatapların ikil olup işaret isminin gönderimi müzekker kabul edilen durumlarda kullanılmaktadır. Kur'an'da bir defa geçmekte olup söylem gösterimi olarak kullanılmaktadır.

Söylem gösterimi olarak; ﴿قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَاهُ إِلَّا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قِيلَ أَنْ يَأْتِيكُمَا﴾ (Yûsuf) dedi ki: “Sizin rızıklanacağımız yemek daha size gelmeden, onun ne olduğunu size bildiririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindedir.”⁹³ Ayette geçen “ذِكْمَا: bu” işaret ismi, Hz. Yusuf'un bahsettiği rüya tabir etme ilmine gönderimde bulunmaktadır.⁹⁴ Gösterici unsur olan işaret ismi, kendinden önceki cümlenin anlamına veya hükmüne gönderimde bulunduğu için söylem gösterimi olmaktadır.

ذَلِكُنَّ

Bu işaret ismi, muhatapların çoğul müennes olup işaret isminin gönderimi müzekker kabul edilen durumlarda kullanılmaktadır. Kur'an'da bir defa geçmekte olup artgönderim olarak kullanılmaktadır.

Artgönderim olarak ﴿قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ﴾ “O kadın “İşte, hakkında beni kinadığınız kişi budur!” dedi.”⁹⁵ Ayette geçen “ذَلِكُنَّ: bu” işaret ismi, 29. Ayette zikredilen “يوسف: Hz. Yusuf'a” gönderimde bulunmaktadır.⁹⁶ Ayetteki işaret ismi, öncesinde zikredilen isme işaret ettiği için artgönderim yapmaktadır.

تِلْكَ

Uzak tekil müennesler için kullanılan işaret ismi Kur'an'da 41 defa geçmekte olup söylem gösterimi, artgönderim ve öngönderim olarak kullanılmıştır.

Söylem gösterimi olarak ﴿تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى﴾ “Öyleyse bu haksız bir paylaşırmadır.”⁹⁷ Ayetteki “تِلْكَ: şu” işaret ismi bir önceki ayette zikredilen müşriklerin erkekler ve dişiler hakkındaki haksız paylaşırma eylemine, “الْكُفْرَ الذَّكْرَ وَلَهُ الْأُنثَى” Demek erkekler sizin, dişiler onun (Allah'ın) mu?”⁹⁸ gönderimde bulunmaktadır.⁹⁹ Önceki cümlenin anlamına veya hükmüne gönderimde bulunarak söylem gösterimine örnek olmaktadır.

92 Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, thk. 'Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: Muessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2002) 2/105; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, 10/58.

93 Yûsuf 12/37.

94 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 13/160; Mâverdî, *en-Nuket ve'l-'Uyûn*, 3/38.

95 Yûsuf 12/32.

96 Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît* 12/105; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/364.

97 en-Necm 53/22.

98 en-Necm 53/21.

99 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 22/51.

Artgönderim olarak ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ....تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ﴾ Ayette takva sahiplerine vad edilen cennetin özelliğinden bahsedildikten sonra “İşte bu, takva sahiplerinin sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.”¹⁰⁰ İfadesiyle ayet bitmektedir. Bu ayette “تِلْكَ: bu” işaret ismi, ayetin başında geçen “الْجَنَّةِ: cennet” kelimesine artgönderimle atıfta bulunmaktadır. Bu durumda, Allah'ın takva sahiplerine özelliklerinden bahsederek vadettiği son işte bu cennettir.¹⁰¹ şekilde yorumlanmaktadır.

Öngönderim olarak ﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾ “Şu sağ elindeki nedir ey Musa!” ayette “تِلْكَ: şu” işaret ismi Hz. Musa'nın sağ elindeki esasına¹⁰² yani sonraki ayette “هي عصاي: o benim asamdır” cümlesindeki asa kelimesine öngönderimle atıfta bulunmaktadır. Bu ayette “تِلْكَ: şu” mübhem isimdir ve “التي” anlamındaki ism-i mevsul gibi görev yapmaktadır.¹⁰³ Ayetteki soru cümlesinde Allah Hz. Musa'nın sağ elindekinin ne olduğunu bilerek böyle bir soru sorması soru cümlesinin farklı bir edimi gerçekleştirdiği sonucunu doğurmaktadır.

هناك

Uzak mekan için kullanılan bu işaret ismi Kur'an'da 9 defa geçmekte olup zamansal ve uzamsal gösterim olarak kullanılmaktadır.

Zamansal gösterim olarak; ﴿هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ...﴾ “İşte orada velayet, yalnızca hak olan Allâh'a mahsustur. ...”¹⁰⁴ Ayetinde geçen “هُنَالِكَ: orada/o durumda/o anda” işaret ismi zamansal gösterim işlevinde olup kıyamet gününe gönderimde bulunmaktadır.¹⁰⁵

Uzamsal gösterim olarak; ﴿فَعَلُّبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ﴾ “İşte orada/o anda yenildiler, küçük düştüler.”¹⁰⁶ Ayette geçen “هُنَالِكَ: orada/o durumda/o anda” işaret ismi uzamsal gösterim olarak Hz. Musa ve sihirbazların müsabaka meydanlarına işaret ettiği gibi zamansal gösterim olarak Hz. Musa'nın esasının sihirbazların attıklarını yuttuğu veya hakkın tecelli ettiği ana işaret etmektedir. Ayrıca yine uzamsal gösterim kategorisinde kabul edilen iletişim ortamına

100 er-Ra'd 13/35.

101 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 13/555.

102 Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, 3/24; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/177.

103 Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, 3/353; Ebû Saîd Hasan b. Abdullah b. el-Merzubânî es-Sirâfî, *Şerhu Kitâbi's-Sibeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Mehdelî - Ali Seyyid Ali (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 3/185.

104 el-Kehf 18/44.

105 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 15/270. Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyr es-Sicistânî, *Garîbu'l-Kurân* (Kahire: Matba'atu Muhammed Ali Sabîh ve Evlâduhu, 1963), 208.

106 el-A'râf 7/119.

yani müsabakanın yapıldığı ve büyük bir topluluğun onları izlediği o hale işaret ettiği de kabul edilmektedir.¹⁰⁷

تَمَّ

Uzak mekân için kullanılan bu işaret ismi Kur'an'da 4 defa geçmekte olup uzamsal gösterim ve artgönderim olarak kullanılmaktadır.

Uzamsal gösterim olarak; ﴿مُطَاعَ تَمَّ أَمِينٍ﴾ “O, orada itaat edilen ve çok güvenilendir!”¹⁰⁸ ayette, daha önce geçen “رَسُولٍ” resul” kelimesinin gönderimde bulunduğu Cebrail’in (as.) semavatta ve meleklerin ortamında kendisine itaat edildiğinden bahsetmektedir. Ayette geçen “تَمَّ: orada” işaret ismi, Allah katına¹⁰⁹semavata ve meleklerin ortamına gönderimde bulunmaktadır.¹¹⁰ Bir mekâna veya bir ortama gönderim söz konusu olduğu için uzamsal gösterim sınıfında değerlendirilmektedir.

Artgönderim olarak; ﴿وَأَرْزَلْنَا تَمَّ الْأَخْرِينَ﴾ “Ötekilerini de oraya yaklaştırdık.” Ayette geçen “تَمَّ: orada” işaret ismi artgönderimle önceki ayette geçen “الْبَحْرُ: deniz” kelimesine veya uzamsal gösterimle olayın gerçekleştiği yere işaret etmektedir.¹¹¹

هاهنا

Tenbih “ها” sı alarak yakın mekân için kullanılan işaret ismi Kur'an'da 4 defa geçmekte olup uzamsal gösterim ve öngönderim olarak kullanılmaktadır.

Uzamsal gösterim olarak; ﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ﴾ “Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur.”¹¹² Ayette yakın mekân için kullanılan “هاهنا: bura” işaret ismi uzamsal gösterim olarak ahiret yurduna gönderimde bulunmaktadır.¹¹³

Uzamsal gösterim ve öngönderim olarak ﴿أَتَنْتَرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِينَ﴾ “Siz burada güven içinde bırakılacak mısınız?”¹¹⁴ ayette geçen “هاهنا: bura” işaret ismi dünyaya ve Allah'ın dünyada verdiği nimetlere gönderimde bulunmaktadır. Ayrıca sonraki iki ayette geçen ﴿فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ﴾ “Bahçeler, pınarlar, ekinler hurmalıklar”¹¹⁵ kelimeler, “هاهنا: bura” işaret ismine bedel olarak onları

107 Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 10/361; Mâturîdî, *Te'vîlât-u Ehli's-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî*, 6/21; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, 9/284; İbn 'Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 4/21.

108 Tekvîr 81/21.

109 Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/164-165.

110 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkullânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed 'İsâm el-Kudât (Ürdün: Dâru'l-Feth, 2001), 2/697.

111 Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 17/585; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, 1997), 8/2774.

112 el-Hâkka 69/35.

113 Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 23/239.

114 eş-Şu'arâ' 26/146.

115 eş-Şu'arâ' 26/147-148.

tefsir etmiş olup o kelimelerin delalet ettiği dünya nimetlerine işaret etmek üzere “هَاهُنَا bura” işaret ismi öngönderimde bulunmaktadır.¹¹⁶

كَذَلِكَ

Bu işaret ismi Kur'an'da 124 defa geçmekte olup tüm kullanımlarında söylem gösterimi olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak Murselât suresinin 44. Ayeti incelenecektir.

Söylem gösterimi olarak; ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ “İşte, biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.”¹¹⁷ Ayette geçen “كَذَلِكَ: böyle” işaret ismi, önceki ayetlerde Allah'ın takva sahipleriyle ilgili müjdelerine gönderimde bulunmaktadır. Şöyle ki; onların gölgelerde ve pınar başlarında ve canlarının çektiği meyvelerin aralarında olduklarına, yaptıklarının karşılığı olarak âfiyetle yiyip içmelerine söylem gösterimiyle gönderimde bulunmaktadır.¹¹⁸

كَذَلِكَ

Kur'an'da bir defa geçmekte olup söylem gösterimi olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki; ﴿فَلَنْ تَتَّبِعُونَ كَذَلِكَم قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلِ﴾ ayette Hz. peygamberin ashabının Hayber ganimetlerini almaya gittiklerinde münafıkların da onların peşinden gitmek için izin istediklerinden ve bu şekilde Allah'ın kelamını değiştirmek istediklerinden bahsettikten sonra Hz. Peygambere hitaben “De ki: “(Siz) aslâ peşimizden gelmeyeceksiniz; Allah, hakkınızda daha önce böyle buyurmuştur!”¹¹⁹ “كَذَلِكَ: böyle” işaret ismiyle münafıkların asla Müslümanların peşinden gitmeyeceğine gönderimde bulunmaktadır.

أُولَئِكَ

Kur'an'da 204 defa geçmekte olup genellikle art gönderim olarak kullanılmaktadır.

Artgönderim olarak; ﴿أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ﴾ “İşte onlar, Rablerinden bir hidâyet üzeredirler.”¹²⁰ Ayette “أُولَئِكَ: bunlar/onlar” işaret ismi önceki ayetlerde zikredilen takva sahiplerine ve iman edenlere artgönderimle işaret etmektedir.¹²¹

116 Ebû Muhammed b. Hammûs b. Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bülûğî'n-Nihâye fi İlmî Me'âni'l-Kur'an ve Tefsîrihi ve Ahkamîhi ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmîhi* (Şârika: Câmi-atü'ş-Şârika Külliyyâtü'd-Dirâsâtü'l-Ulyâ ve'l-Bahsî'l-İlmî, 2008), 5337; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahru'r-Râzî Mefâtihu'l-Ğayb* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981), 24/159; Ebu'l-Bekâ 'Abdullâh b. el-Huseyn b. 'Abdillâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî el-'Ukberî, *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân* (Ürdün: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 1998), 290.

117 el-Murselât 77/44.

118 Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, 4/546; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 23/612; Mâturîdî, *Te'vîlât-u Ehli's-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî*, 16/353.

119 el-Feth 48/15.

120 el-Bakara 2/5.

121 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/255.

﴿...إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ﴾ Artgönderim ve söylem gösterimi olarak; *Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.*¹²² Ayette geçen “أُولَئِكَ: bunlar/onlar” işaret ismi, öncesinde geçen insanın azalarına artgönderimle işaret etmektedir.¹²³ Söylem gösterimi olarak öncesinde zikredilen azaların, insanın bu azalarıyla işledikleri hakkında söylediklerine şahit gösterilerek sorguya çekileceğine gönderimde bulunmaktadır.¹²⁴

أولاء

Kur’an’da iki defa geçmekte olup art gönderim olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki; ﴿قَالَ هُمْ أَوْلَاءُ عَلَىٰ أَثَرِي﴾ (Hz. Mûsâ) şöyle dedi: “İşte onlar da arkamdalar.”¹²⁵ Ayetteki “أولاء: onlar” işaret ismi bir önceki ayette geçen “قَوْمِكَ: kavmin” kelimesine yani Hz. Musa’nın kavmine artgönderimde bulunmaktadır.¹²⁶ “أولاء: onlar” işaret isminin, ismi mevsûl “الذين” yerinde kullanıldığı görüşü daha ağır basmaktadır.¹²⁷

أولئكم

Kur’an’da bir defa geçmekte olup artgönderim olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki; ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ لَكُم بَرَاءةٌ فِي الرُّبُوعِ﴾ “Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlıdır? Yoksa kitaplarda sizin için bir berâet mi var?”¹²⁸ ayette geçen “أولئكم: onlar” işaret ismi sûrenin farklı ayetlerinde bahsi geçen helak edilmiş önceki kavimlere işaret ederek¹²⁹ artgönderimde bulunmaktadır.

ذالك

Orta uzaklıkta bulunan ikil müzekkerler için kullanılan bu işaret ismi Kur’an’da bir defa geçmekte olup artgönderim işlevi üstlenmektedir. Şöyle ki; ﴿فَذَٰلِكَ بُرْهَانٌ لِّمَن رَّبُّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ “İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir.”¹³⁰ Ayette zikredilen “ذالك: bu ikisi” işaret ismi ayetin önceki kısmında bahsi geçen Hz. Musa’nın eline ve 31. Ayetin konusu olan esasına gönderimde bulunmaktadır.¹³¹ Aynı zamanda “ذالك: bu ikisi” işaret ismi, Hz. Musa’nın esasının yılana ve hastalıklı olan elinin bem-

122 el-İsrâ’ 17/36.

123 Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’an*, 6/99.

124 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 14/596.

125 Tâhâ 20/84.

126 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 16/129.

127 Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, 3/371; ‘Ukberî, *et-Tibyân fi İ’râbi’l-Kur’ân*, 259.

128 el-Kamer 54/43.

129 Mukâtil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, 3/183; Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/110; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuhu*, 5/91.

130 el-Kasas 28/32.

131 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 18/247; Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî el-Müsemma Bahru’l-‘Ulûm*, 2/516; el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basît*, 17/391.

beyaz parlak bir hale dönüşmesine söylem gösterimi olarak gönderimde bulunmaktadır.¹³² İşaret ismi, kendisinden önce zikredilen kelimelere gönderimde bulunduğu için artgönderim, anlamlara gönderimde bulunduğu için söylem gösterimi olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma ile edimbilimin konularından olan gösterim, gösterim türleri, artgönderim ve öngönderim kavramlarının gönderimsel özelliklerinin değişik alanlarda konu edildiği gibi işaret isimleri özelinde klasik tefsirlerde ele alındığı anlaşılmıştır. Gösterici dilbirimlerinin gönderimleri, konuşmacı ve dinleyici, kullanıldığı koşullar ve bağlam kapsamında belirlenmesinden dolayı edimbilimin ilgilendiği konular arasında kabul edilmektedir. Gösterici unsurlardan olan işaret isimleri Arap dilinde her türlü canlı ve cansız varlıkları göstermek için kullanıldığından dolayı mübhemattan kabul edilmiştir. Muhatap veya diğer yorumlayıcılar için mübhemliği ancak konuşmacı, dinleyici, iletişim bağlamı gibi edimbilimsel faktörlerin dikkate alınmasıyla giderilebilmektedir. Çalışmada 20 çeşit işaret isminin binden fazla kullanıldığı anlaşılmıştır. İşaret isimlerinin Kur'ân'da kişisel, uzamsal, mekânsal, söylem gösterimi, artgönderim ve öngönderim olarak gönderimlerde bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmada işaret isimlerinin sosyal gösterim olarak kullanılmadığı kanaati oluşmuştur. Zira ayetlerde işaret isimlerinin katılımcıların sosyal konuları ve sosyal ilişkileriyle ilgili gönderimlerine dair bir kullanım tespit edilememiştir. Çalışma sayesinde Kur'ân'ı doğru anlayıp yorumlama konusunda işaret isimlerinin gönderimlerinin doğru tespit edilmesinin önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Başvurulan kaynakların işaret isimlerinin gönderimlerini tespit etmek için kullandıkları metodların edimbilimsel özellik taşıdığı anlaşılmıştır. İşaret isimlerinin gönderimlerinin bir kısım Kur'ân meallerinde zikredilmediği fark edilmiştir. Bu bağlamda bu isimlerin gönderimlerinin Kur'ân'ın farklı dillere çevirilerinde yazılı olarak belirtilmesi, okuyucular açısından o gönderimlerin doğru anlaşılması için önemli olduğu görülmüştür. Gösterici unsurların gönderimleri özellikle Arap dilinin ilk kaynaklarında günümüz edimbilimsel yaklaşımla örtüşmektedir. Bu durum ise klasik Arap dilbilimlerinin batı dünyasında ortaya çıkan edimbilimsel yaklaşımın özelliklerini barındırdığını göstermektedir.

132 Taberî, *Câmi u'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 18/247.

Kaynakça

- Akçakoca, Yusuf. *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Akyüz, Yusuf. “Arap Dilinde Muktezây-ı Hâl ve Önvarsayım İlişkisi”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/59 (2023), 98-109.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. thk. Muhammed 'Îsâm el-Kudât. 2 Cilt. Ürdün: Dâru'l-Feth, 2001.
- Begavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzîl*. thk. Muhammed 'Abdullâh en-Nemir vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1989.
- Cevherî, Muhammed b. 'Abdilmun'im. *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Marifeti Kelâmi'l-'Arab*. thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî. 2 Cilt. el-Medînetu'l-Munevvere: 'Îmâdu'l-Bahsî'l-İlmî bi'l-Câmi'âti'l-İslâmîyi, 2004.
- Coşkun Ögeyik, Muhlise. “Metindilbilim Ölçütleriyle Yabancı Dil Sınavlarının Değerlendirilmesi”. *Millî Eğitim* 40/186 (2010), 151-166.
- Diessel, Holger. “Deixis and Demonstratives”. *Semantics – Interfaces*. ed. Claudia Maienborn vd. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019.
- Düsûkî, Muhammed b. 'Arefe. *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasaris-Sa'd*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luga*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn - Muhammed 'Alî en-Neccâr. 16 Cilt. Kahire: el-Mu'essesetu'l-Misriyyeti'l-'Amme li't-Te'lîf ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr – ed-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1964.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1983.
- Fetzer, Anita. “Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon”. *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. ed. Keith Allan - Kasia M. Jaszczolt. 447-468. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*. çev. Abdulmün'im Hafâce. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 30. Basım, 1994.
- Green, Keith. “Deixis and Anaphora: Pragmatic Approaches”. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. ed. Jacob Mey. 178-181. Oxford: Elsevier, 2009.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke: Mektebet-u Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. thk. 'Abdullâh 'Aliyyu'l-Kebîr vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1984.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl el-Bağdâdî. *el-Uşûl fi'n-Nahv*. thk. Abdulhüseyn el-Fetelî. 3 Cilt. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 3. Basım, 1996.
- İbn Ya'îş, Muvaffaku'd-Dîn Ebî'l-Beka Ya'îş b. Ali. *Şerhu'l-Mufassal*. thk. Emîl Bedî Yâkub. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbn 'Aţîyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak. *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. er-Rahhâle el-Fârûk vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 2007.

- İbnu'l-Esîr, el-Mübarek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî Ebi's-Se'âdât Mecdüddîn. *el-Bedî' fi 'İlmi'l-'Arabiyye*. thk. Sâlih Hüseyin el-Âyid. 2 Cilt. Riyad: Ma'hedu'l-Buhûsî'l-İlmiyye ve İhyâi't-Turâsî'l-İslâmî bi Câmî'ati Ümmî'l-Kura, 2000.
- İmer, Kâmile vd. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgib. *el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Levinson, Stephen. *Pragmatics*. New York: Cambridge University Press, 1983.
- Licciardello, Flavia. *Deixis and Frames of Reference in Hellenistic Dedicatory Epigrams*. ed. Franco Montanari - Antonios Rengakos. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2022.
- Lyons, John. *Semantics 2*. London: Cambridge University Press, 1977.
- Ma'mer b. el-Müsennâ, Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî. *Mecâzu'l-Kur'an*. thk. Muhammed Fuad Sezgin. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1954.
- Matoug, Kamila Mohamed Shghwara. *Yâsîn Sûresindeki Gösterici Unsurlar -Edimbilimsel İnceleme-*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlât-u Ehli's-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *en-Nuket ve'l-Uyûn*. thk. es-Seyyid b. 'Abdilmaksûd 'Abdurrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammûs b. Muhammed. *el-Hidâye ilâ Bülûği'n-Nihâye Fi İlmi Me'âni'l-Kur'an ve Tefsîrihi ve Ahkamîhi ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmihi*. 13 Cilt. Şârika: Câmîatü's-Şârika Külliyyâtü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî, 2008.
- Mukâtil b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. thk. 'Abdullâh Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 2002.
- Mustafa, Rağd Hâmid. "Esmâu'l-İşâre Dirâse Terkîbiyye ve Delâliyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm me'a'l-İşâreti ileyhâ fi'l-Lugati'l-İnciliziye". *Mecellet-u Âdâbi'r-Râfidîn Câmî'atu'l-Mevsil* 66 (2013), 557-586.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsîru'n-Nesefî -Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl-*. thk. Yusuf Ali Bedyûvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Perkins, Revere D. *Deixis Grammar and Culture*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1992.
- Polat, Mustafa. *Arap Dilinde İşaret İsimleri ve Kullanımları*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsîru'l-Fahru'r-Râzî Mefâtîhu'l-Ğayb*. 32 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*. thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 2002.
- San'ânî, 'Abdurrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru'l-Kur'an*. thk. Mustafâ Muslim Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1989.

- Schnelle, Helmut. "Language Communication With Children- Toward a Theory of Language Use". *Pragmatics of Natural Languages*. ed. Yehoshua Bar-Hillel. 173-193. Dordrecht-Holland: D. Reidel Publishing Company, 1971.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîru's-Semerkandî el-Müsemnâ Bahru'l-Ullâm*. thk. Ali Muhammed Muavviz vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Sîbeveyh, 'Amr b. Osman b. Kamber Ebû Bişr. *el-Kitâb Kitâb-u Sîbeveyh*. thk. Abduselâm Muhammed Harun. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 3. Basım, 1996.
- Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyr. *Garîbu'l-Kurân*. Kahire: Matba'atu Muhammed Ali Sabîh ve Evlâduhu, 1963.
- Sinâde, Berîr Muhammed Ahmed. *Esmâu'l-İşâre: Dirâse Tatbikiyye fi'l-Kurâni'l-Kerîm*. Hartûm: Câmi'atu'l-Hartûm, Külliyyetu'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Sîrâfî, Ebû Saîd Hasan b. Abdullah b. el-Merzubânî. *Şerhu Kitâbi's-Sîbeveyhi*. thk. Ahmed Hasan Mehdelî - Ali Seyyid Ali. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Stephen, Levinson. "Deixis". *The Hand Book of Pragmatics*. ed. Laurence R. Horn - Gregory Ward. 97-122. Malden: Blackwell Publishing, 2004.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Heccr, 2001.
- Taftâzânî, Mes'ûd b. Ömer. *Muhtasaru'l-Meânî*. thk. el-Hind Mahmud Hasan. Pakistan: Mektebetu'l-Buşra, 2010.
- 'Ukberî, Ebû'l-Bekâ 'Abdullâh b. el-Huseyn b. 'Abdillâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî. *et-Tibyân fi 'Îrâbi'l-Kurân*. Ürdün: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, 1998.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibuddîn 'Abdullah b. Hüseyin b. 'Abdullah. *el-Lübâb fi 'İleli'l-Binâi ve'l-Îrâb*. thk. Gazi Muhtar Tuleymât. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîru'l-Basîf*. thk. Muhammed b. Salih b. Abdillâh el-Fevzân vd. 25 Cilt. Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye-İmâdetu'l-Bahşî'l-İlmî, 2009.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. et-Teymî. *Tefsîr-u Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Yaylagül, Özen. *Göstergebilim ve Dilbilim*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Yule, George. *et-Tedâvuliyye Pragmatics*. çev. Kusay el-Attâbî. Lübnan: Arab Scientific Publishers, 2010.
- Yule, George. *Pragmatics*. Hong Kong: Oxford University Press, 1996.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc. *Me'ânî'l-Kurân ve 'Îrâbuhu*. thk. Abdulcelil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Alemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer el-Havarizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avvağ. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1998.

Tablo 1

		İşaret İsimlerinin Surelere Göre Dağılımı																				Sürede
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Toplam
	Genel Toplam	ذٰلِكَ	هَا	اُولٰٓئِكَ	كَذٰلِكَ	هٰذَا	ذٰلِكَ	هٰذَا	ذٰلِكَ	هٰذَا	ذٰلِكَ	هٰذَا	ذٰلِكَ	هٰذَا	ذٰلِكَ	هٰذَا	ذٰلِكَ	ذٰلِكَ	ذٰلِكَ	اُولٰٓئِكَ	كَذٰلِكَ	1047
1	Bakara Süresi	17	4	27	10	3	4	2	9	2	1	1										79
2	Âl-i İmrân Süresi	16	8	14	3	1	3	1	2	1	1											52
3	Nisâ Süresi	17		13	1	2	1	6	1													41
4	Mâide Süresi	19	4	8	1	1	1					1										34
5	Enâm Süresi	5	16	4	13	3	6	1	1													49
6	Arâf Süresi	5	7	8	9	6	2	2	1													40
7	Enfâl Süresi	3	3	5	5	2	2	1														15
8	Tevbe Süresi	12	2	12		1	1	1														28
9	Yunus Süresi	4	7	3	7	1	2	1	1	1	1											27
10	Hüd Süresi	7	7	7	1	4		3	2													31
11	Yusuf Süresi	7	8	7	7	2			1									1	1			27
12	Râ'd Süresi	2		6	3				2													13
13	İbrahim Süresi	4	2	1			1															8
14	Hicr Süresi	3	1		1			3	1													9
15	Nahl Süresi	9	3	3	4	1		2														22
16	İsrâ Süresi	6	5	4		1		3														19
17	Kehf Süresi	5	7	2	3	2		1	1		1											22
18	Merjem Süresi	2	2	2	2																	9
19	Tâ-Hâ Süresi	3	2	1	7	1			1													17
20	Enbyâ Süresi	2	10	1	2	2	1	3	1													22
21	Hac Süresi	11	1	2	3		1															19
22	Mü'minûn Süresi	4	6	5		1																16
23	Nûr Süresi	6	3	7	3		1															20
24	Furkan Süresi	4	5	3	2			1														16
25	Şuarâ Süresi	8	2		3	1		1	2													19
26	Neml Süresi	2	8	1	1	1			2													15
27	Kasas Süresi	1	5	1	1	1		1	3													15
28	Ankebût Süresi	4		3	1	3	1	1	1													14
29	Rûm Süresi	8	2	3	4		1															18
30	Lokman Süresi	3	1	3					1													8

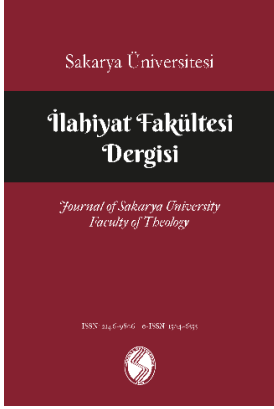
Tablo 2

İsaret İsimlerinin Surelere Göre Dağılımı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Surede Toplam	
	ذک	هـا	اوبس	کذک	ههه	ذکس	هولآ	تک	هتاک	ثم	هتاک	هتاک	هتاک	اولآ	هتاک	ذک	ذکس	ذکس	اوبس	اوبس	کذک	1047
Genel Toplam	298	214	204	124	46	46	42	41	5	9	4	4	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
31 Secde Süresi	2	2																				4
32 Ahzâb Süresi	5	1	1			4				1												13
33 Sebe' Süresi	4	4	4																			12
34 Fâtır Süresi	3	2	1	3		1																10
35 Yâsin Süresi	1	3			1																	5
36 Sâffât Süresi		6	1	6																		13
37 Sâd Süresi	3	15	1				1			1												21
38 Zümer Süresi	7	2	7			1	1			1												19
39 Mü'min Süresi	2	2	1	6	1	4			2													16
40 Fussilet Süresi	3	2	1																			7
41 Şûrâ Süresi	4		2	3		1																10
42 Zuhruf Süresi	2	6		2	1		2	1														14
43 Duhân Süresi	1	2		2			2															7
44 Câsiye Süresi	3	4	1			1		1														10
45 Alkâf Süresi		7	4	1																		12
46 Muhammed Süresi	6		2	1			1															10
47 Fetih Süresi	4				1															1	6	6
48 Hucurât Süresi			4																			4
49 Kaf Süresi	7	4		1																		12
50 Zâriyât Süresi	1	1		2																		4
51 Tûr Süresi		1			1																	2
52 Necm Süresi	1	2																				4
53 Kamer Süresi		1		1																1	3	3
54 Rahmân Süresi					1																	1
55 Vâkıa Süresi	1	2	1																			4
56 Hadid Süresi	3		3						1													7
57 Mücâdele Süresi	3		5			1																10
58 Haşr Süresi	4	1	3				1															9
59 Mümtahine Süresi			1																			2
60 Saf Süresi	1	1																				3

Tablo 3

		İşaret İsimlerinin Surelere Göre Dağılımı																				Sürede
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Toplam
		ذالک	هنا	أونک	کذاک	هده	ذککم	هولاء	تلك	یا	هناک	ثم	هناک	هناک	أولاء	هاتین	ذاتک	ذکما	ذکنک	أونکم	کذاکم	1047
61	Cum'a Süresi	1					1															2
62	Münafıkun Süresi	2		1																		3
63	Tegabün Süresi	4		2																		6
64	Talâk Süresi	2					1		1													4
65	Tahrım Süresi	1	1																			2
66	Mülk Süresi		4																			4
67	Kalem Süresi	2			1																	3
68	Hakkâ Süresi											1										1
69	Meâric Süresi	2		2																		4
70	Cin Süresi	1		1																		2
71	Müzzemmil Süresi					1																1
72	Müddessir Süresi	1	2		1																	4
73	Kıyâmet Süresi	1																				1
74	İnsan Süresi	1	1			1					1											5
75	Mürselât Süresi		2		2																	4
76	Nebe' Süresi	1																				1
77	Nâziât Süresi	2							1													3
78	Abese Süresi				1																	1
79	Tekvîr Süresi										1											1
80	Mutaffîfın Süresi	1	1	1			1															4
81	Bürûc Süresi	1																				1
82	Alâ Süresi		1																			1
83	Feccr Süresi	1																				1
84	Beled Süresi					2																2
85	Tin Süresi		1																			1
86	Bevyine Süresi	2				2																4
87	Âdiyât Süresi	1																				1
88	Kureyş Süresi		1																			1
89	Mâün Süresi	1																				1

Bir Çeviri Sorunsalı Olarak Kur'an'da Geçen İşaret İsimlerinin Gösterim Türleri Bağlamında Yorumlanması

Yusuf Akyüz

Erzurum Atatürk Üni.,
İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Ana
Bilim Dalı

yusuf.akyuz@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8212-1997>

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Bir Çeviri Sorunsalı Olarak Kur'an'da Geçen İşaret İsimlerinin Gösterim Türleri Bağlamında Yorumlanması” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazarlara aittir.